

ASOSSIZ ORTTIRILGAN BOYLIKNI QAYTARISHNING FUQAROLIK-HUQUQIY AHAMIYATI

Ikramov Abrorbek Kamolidinovich

*Sudyalar Oliy kengashi huzuridagi Sudyalar oliy maktabi
tadqiqotchisi*

ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОЕ ЗНАЧЕНИЕ ВОЗВРАТА НЕОБОСНОВАННО ПРИБРЕТЕННОГО ИМУЩЕСТВА

Икрамов Аброрбек Камолитдинович

*Исследователь высшей школы судей при Высшем
судебном совете*

THE CIVIL-LEGAL SIGNIFICANCE OF THE RESTITUTION OF UNJUST ENRICHMENT

Ikramov Abrorbek Kamolidinovich

*Researcher of the Higher School of Judges under the
Supreme Judicial Council*

e-mail:

ikramovjustice87@gmail.com

Tel: +998949088025

0009-0001-6103-1164

Annotatsiya: Ushbu tadqiqotda asossiz orttirilgan boylikni qaytarishning fuqarolik-huquqiy ahamiyati o'rganiladi. Tadqiqotda asossiz orttirilgan boylik tushunchasi, milliy qonunchilikdagi ifodasi, asossiz orttirilgan boylikning kelib chiqishi va qaytarish usuli hamda tartibi ko'rib chiqiladi. O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksida o'z aksini topgan ayrim moddalarning rioya etmaslik, uni sodir etuvchida zararni jabrlanganga qoplab berish burchini hamda jabrlangan kishida esa, ko'rgan zararini qoplanishini talab qilish huquqini vujudga kelishi kabi tushunchalarga oydinlik kiritiladi.

Kalit so'zlar: asossiz orttirilgan boylik, asossiz orttirilgan boylikni qaytarish, majburiyat, huquq, mol-mulk.

Аннотация: В данном исследовании рассматривается гражданско-правовое значение возврата необоснованно приобретенного имущества. Анализируются понятие необоснованного обогащения, его отражение в национальном законодательстве, происхождение, а также способы и порядок возврата. На основе соответствующих положений Гражданского кодекса Республики Узбекистан освещаются вопросы применения и несоблюдения отдельных статей, юридические обязательства лица, необоснованно обогатившегося, и права потерпевшего. В частности, необходимость возврата рассматривается как средство защиты имущественных прав потерпевшей стороны.

Ключевые слова: необоснованное обогащение, возврат необоснованного обогащения, обязательство, право, имущество.

Annotation: This study examines the civil-legal significance of the restitution of unjust enrichment. It analyzes the concept of unjust enrichment, its expression in national legislation, its origins, as well as the methods and procedures for restitution. Based on relevant provisions of the Civil Code of the Republic of Uzbekistan, the study highlights the application and non-compliance with certain articles, the legal obligations of the unjustly enriched party, and the rights of the aggrieved party. In particular, the necessity of restitution is considered as a means of protecting the property rights of the aggrieved party.

Key words: unjust enrichment, restitution of unjust enrichment, obligation, law, property.

KIRISH (ВВЕДЕНИЕ / INTRODUCTION). Mamlakatimiz mustaqillikka erishgan dastlabki kunlardan boshlab, har bir sohada bo'lgani kabi sud-huquq sohasida ham qator islohotlar amalga oshirilmoqda. Bu esa, o'z navbatida jamiyatda qonun ustuvorligi, inson huquq va erkinliklarini ta'minlash hamda fuqarolar bunyodkorlik salohiyatini ro'yobga chiqarish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratmoqda. Fuqarolik-huquqiy tartibga solishning eng muhim qoidalarini o'zida mujassamlashtirgan qonun hujjati bo'lgan O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi fuqarolik qonunchiligi hujjatlari tizimida asosiy o'rinni egallaydi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR (ЛИТЕРАТУРА И МЕТОД / MATERIALS AND METHODS). O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining 8-moddasida, asossiz boyib ketish, fuqarolik huquq va burchlarining vujudga kelish asosi sifatida ko'rsatilgan. Ushbu moddani X.R.Raxmonqulov va O.O.Oqyulov sharhlar ekan, "O'zR FK 8-moddasining oltinchi va yettinchi bandlarida ko'rsatilgan noqonuniy harakatlar fuqarolik huquqi va burchlarini vujudga kelishi uchun asos bo'lishi mumkin. O'zR FK 8-moddasi 6-bandida ko'rsatilgan qonun buzilishi uni sodir etuvchida zararni jabrlanganga qoplab berish burchini hamda jabrlangan kishida esa, ko'rgan zararini qoplanishini talab qilish huquqini vujudga kelishiga olib keladi. Mazkur qonun buzilishlari O'zR FKning 57- bobi bilan tartibga solinadi. O'zR FK 8-moddasi yettinchi bandida ko'rsatilgan fuqarolik huquqining buzilishi ham asossiz boyib ketgan shaxs uchun, u kimning hisobiga boyigan bo'lsa, o'sha kishining 29 2-bob. Fuqarolik huquq va burchlarining vujudga kelishi oldida O'zR FK 58-moddasiga binoan majburiyatni keltirib chiqaradi" [1].

MUHOKAMA (ОБСУЖДЕНИЕ / DISCUSSION). Asossiz boylik orttirishdan kelib chiqadigan majburiyatlarning fuqarolik huquqiy munosabatlar tizimida o'z o'rniga ega bo'lishi va subyektlarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilishning fuqarolik-huquqiy vositasi va usuli sifatida shakllanishi ham ko'plab fuqarolik huquqiy institutlar (shartnomalar, mulk huquqi, dilektlar) kabi uzoq tarixiy o'tmishga borib taqaladi. Insoniyat tarixining dastlabki darvlaridayoq o'zgaga

tegishli narsani asossiz qo'lga kiritish yoki ushlab qolish og'ir gunohlardan biri sifatda qarab kelingan. Qadimgi Rim huquqi boshqa huquq manbalari va huquqiy tizimlar hamda odat huquqlaridan farqli ravishda birinchilardan bo'lib, majburiyatlarni shartnomali va shartnomadan tashqari turlarga bo'lish bilan birga, shartnomadan tashqari majburiyatlarni zarar yetkazishdan kelib chiqadigan majburiyatlarga va asossiz boylik orttirishdan kelib chiqadigan majburiyatlarga bo'ladi [2].

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 15-moddasiga ko'ra, "O'zbekiston Respublikasida O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va qonunlarining ustunligi so'zsiz tan olinadi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi mamlakatning butun hududida oliy yuridik kuchga ega, to'g'ridan-to'g'ri amal qiladi va yagona huquqiy makonning asosini tashkil etadi", deb qayd etilgan.

Bohodir Isroilovga ko'ra, asossiz boylik orttirish qonun hujjatlarida ta'qiqlanadigan holat bo'lib, lekin u kundalik hayotimizda uchrab turadigan amaliyot hisoblanadi. Asossiz orttirilgan boylik boshqa shaxs jabrlanuvchi yoki da'vogar hisobidan mol-mulkni egallab olingan yoxud mulkni tejab qolish evaziga uni qo'lga kirituvchi shaxs tomonidan orttirilgan boylik hisoblanadi. Jamiyatda hayotimiz va iqtisodiyotning raqamlashib borishi barchani yangi texnologiyalardan foydalanish bilan bog'liq fuqarolik huquqiy munosabatlari ishtirokchisiga aylantirdi. Elektron to'lov tizimi orqali mobil telefon yoki boshqa turdagi xizmatlar uchun to'lovni amalga oshirish jarayonida biror raqamni noto'g'ri ishlatib, to'lov amalga oshirilishi shaxsga asossiz boylik orttirishiga sabab bo'ladi.

Mulkni tejash hisobiga orttiriladigan boylik kreditor mulkini ishlatish natijasida tejalgan mulkka egalik qilish oqibatida olinadi. Masalan, qurilish tashkiloti buyurtmachi materiallari hisobidan qurilish ishlarini amalga oshirgan taqdirda, bajarilgan ish uchun sarflangan buyurtmachining qurilish materiallarini tejab qolib, uni buyurtmachiga qaytarmagan mulk qurilish tashkiloti tomonidan asossiz orttirilgan boylik hisoblanadi.

Xuddi shuningdek quyidagi ham asossiz boylik orttirish holatlari hisoblanadi:

uyni xarid qilish bo'yicha og'zaki dastlabki kelishuv asosida berilgan zakalat puli, og'zaki

kelishuv bo'yicha qarz berilgan, ammo qarz oluvchi mablag'ni qaytarmagan holat;

ko'cha yuzidagi shaxsiy uy yoki korxona binosiga kelishuvsiz, ruxsatsiz reklama bannerini o'rnatib xizmat yoxud mahsulot reklama qilish;

soliq bo'yicha noto'g'ri imtiyoz qo'llash evaziga olingan daromad;

byudjet oldida majburiyat yo'q soliq to'lovchining soliq bo'yicha to'langan ortiqcha to'lovi" [2].

Fuqarolik kodeksining 1023-moddasida, "Qonunchilikda yoki bitimda belgilangan asoslarsiz boshqa shaxs (jabrlanuvchi)ning hisobidan mol-mulkni egallab olgan yoki tejab qolgan shaxs (qo'lga kirituvchi) asossiz egallab olingan yoki tejab qolingani mol-mulkni (asossiz orttirilgan boylikni) jabrlanuvchiga qaytarib berishi shart, ushbu Kodeksning 1030-moddasida nazarda tutilgan hollar bundan mustasno.

Fuqarolik kodeksining 1025-moddasida, "Qo'lga kirituvchining asossiz orttirilgan boyligini tashkil etuvchi mol-mulk jabrlanuvchiga asl holda qaytarilishi lozim.

Qo'lga kirituvchi jabrlanuvchining oldida har qanday, shu jumladan u orttirilgan boylikning asossizligini bilgan yoki bilishi lozim bo'lgan paytdan keyin asossiz qo'lga kiritilgan yoki tejab qolingani mol-mulkning tasodifiy yetishmovchiligi yoki yomonlashuvi uchun javobgar bo'ladi. Bu paytgacha u qasd va qo'pol ehtiyotsizlik uchungina javobgardir", deb qayd etilgan. Majburiyat munosabatlaridagi qo'shimcha talablarning tabiati shundayki, ular bosh talab bor bo'lgani uchungina mavjuddir. Demak, qo'shimcha talablar mustaqil ma'noga ega emas. Neustoyka, garov, qarzdorning mol-mulkini ushlab qolish, kafillik, kafolat, zakalat va boshqalarga asoslangan talablarning qo'shimchalik yoki aksessorlik xususiyati ularni asosiy talab asoslangan huquqlarni himoya qilishdan mustaqil ravishda muhofaza qilish imkoniyatini bermaydi. Sharhlanayotgan modda qo'shimcha talablarning aynan shunday tushunilishini mustahkamlaydi va ularning da'vo muddatini asosiy talab muddati tugashi bilan bekor qiladi.

NATIJALAR (РЕЗУЛЬТАТЫ / RESULTS). Mulkdor insofsiz egallovchidan mol-mulkka insofsiz egalik qilgan butun vaqt davomida olgan yoki olishi mumkin bo'lgan barcha daromadlarni qaytarib berishni yoki to'lashni talab qilishga haqli. Qonunsiz egalikda bo'lgan mol-

mulkdan olinadigan daromadlarning undiruvni talab qilish huquqiga mol-mulkdan mulkdor bilan tuzilgan shartnoma asosida egalik qilib foydalangan, biroq mol-mulk o'z ixtiyoridan tashqari bo'lgan usulda egaligidan chiqib ketgan boshqa huquq egalari egallovchilar, ashyoviy va majburiyat asosida egadirlar. Mulk huquqini va boshqa ashyoviy huquqlarni himoya qilish faqat mulkdor tomonidan mustaqil talab qo'yilishi yo ob'yektiv jihatdan mushkul yoki imkonsiz bo'lganda ruxsat etiladi. Boshqa hollarda mulkdor yo o'ziga tegishli daromadlarni noqonuniy egallovchidan mustaqil undiradi, yoxud bu ishni ishonchnoma asosida bajarishi uchun qonuniy egallovchiga taqdim etadi.

XULOSA (ЗАКЛЮЧЕНИЕ / CONCLUSION). Aytish mumkinki, mol-mulkni saqlash bo'yicha xarajatlar undan foydalanishdan olingan daromadlar hisobidan qoplanadi. Shu munosabat bilan mol-mulkdan olingan daromadlar mulkdorga o'tkazila boshlangan paytdan e'tiboran, mol-mulkni saqlash xarajatlari insofli egallovchining zimmasida bo'lgani sababli, mulkdorning asossiz ravishda boyishi uchun sharoit yaratadi. Insofli egallovchi zarur xarajatlarning o'ziga tegishli daromadlardan ortiq qismi (yoki bunday ortiqchalik bo'lmagan holda ham) mulkdor tomonidan manfaatdor taraf isbotlagan miqdorda qoplanishi talab etiladi. Zero insofsiz egallovchi avval boshdan daromadlarga hech qanday huquqqa ega bo'lmagani sababli, uning tomonidan mol-mulkka nisbatan amalga oshirilgan zarur xarajatlarni har holda mulkdor tomonidan qoplanishiga to'g'ri keladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI (ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES)

1. O'zbekiston Ryepublikasi Fuqarolik kodeksiga sharh. 1-jild. X. R. Raxmonqulov, O. O. Oqyulov. – Toshkent: Fan, 2010. – 258 b.
2. A.Alimov. Asossiz boylik orttirishdan kelib chiqadigan majburiyatlarga nisbatan yondashuvlar tahlili // Jamiyat va innovatsiyalar. – 11 (2023) / ISSN 2181-1415, Toshkent, 2023 – b. 27.
3. Bohodir Isroilov. Asossiz boylik orttirish deganda nima tushuniladi? // Yangi tahrirdagi Fuqarolik kodeksi loyihasiga munosabat. 01.06.2020 yil.
4. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi.
5. O'zbekiston Respublikasi fuqarolik kodeksi.